

DURYCHOV OPIS GLAGOLJSKE TISKANE POČETNICE IZ 1527.

Alojz JEMBRIH, Ljubljana

U povijesti evropskih knjižnica Austrijska nacionalna knjižnica u Beču (ÖNB, prije Dvorska, k.k.Hofbibliothek) poznata je kao riznica slavenskih rukopisa i knjiga, napose glagoljskih i ćirilskih. O tome nam svjedoče njezini katalozi i vrijedna izdanja pojedinih kodeksa znamenitih slavista kao npr. B. Kopitara (1780-1844), F. Miklošiča (1813-1891), V. Jagića (1838-1923), J. Hamma, G. Birkfellnera i drugih.

Glagolitica croatica spomenute knjižnice već je odavna zaokupljala pažnju osnivača slavenske filologije među kojima se istaknuo Vaclav Michael Fortunat Durych, Dobnerov (1719-1790) učenik, prijatelj i suradnik Josefa Dobrovskog (1753-1829).

U povodu 500. obljetnice glagoljskog Misala iz 1483. godine osvrnut ćemo se na Durychov opis prve hrvatske tiskne Početnice koja je prije pedeset godina u glagoljskoj bibliografiji pogrešno upisana kao »*Introductorium croatice*«.

Durychov je opis nastao prije dvjesto godina pa je stoga za povijest slavistike i glagolitike zanimljiv i važan.

Vatroslav Jagić je 1865. u svojem *Kratkom historičko-filologičkom nacrtu* zapisao: »(...) Durich Fortunat (to je kloštarsko ime) rodi se 1738. u Turnovi; stupi u red pavlinski i posta svećenikom god. 1788. Preko 20 godina bijaše profesorom teologije i orientalskih jezika stranom u Beču stranom u Pragu; g. 1788. bješe mu naloženo da ujedno s Procházkom priredi novo izdanje česke biblije; kad su g. 1785. dokinuli kloštar pavlinski u Pragu, ode u Beč, te bijaše ovdje na veliku korist kod c.k.dvorske biblioteke. Sad je i izdao prvi svezak svoje 'bibliotheca slavica' (1795), nu pošto su god. 1795. i bečki pavlinski kloštar dokinuli, ode s nezatnom

penzijom, koju je car Franjo g. 1797. za 200 for. povišio, kući u Turnovu, te se ovdje neumorno bavio s literaturnim predmeti sve do † 1802.«¹

Durych je boravio deset godina (1786–1796) u Beču u pavlinskom samostanu, a u dvorskoj knjižnici marljivo je radio na registriranju slavenskih rukopisa i knjiga o kojima je mnoge podatke davao J. Dobrovskom.²

Da je nailazio na glagoljske rukopise i tiskane knjige, svjedoči knjiga sa signaturem C.P. 2 B 83 koja je u katalogu ÖNB upisana kao »*Introductorium croatice*«. To je zapravo tiskana glagoljska početnica iz 1527. Durych je taj primjerak opisao, a njegov opis priložen je samom primjerku, pa se prema tome čuva pod istom signaturem.

Bečkom primjerku nedostaje posljednji (šesti) list s kolofonom, Durych ga opisuje kao *Azbukvidarium*³ i nastoji otkriti ime tiskara, mjesto i godinu tiskanja. Njegov je opis na latinskom jeziku i obuhvaća nepune četiri stranice. Već je Jagić konstatirao da je opis pouzdan: »... *In dieser Beschreibung ist fast alles rich-*

¹ Usp. Vatroslav Jagić, *Slovensko jezikoslovje*, Književnik, časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku i prirodne znanosti, god. II, Zagreb 1865, 357–358. Spomenimo da je Durych u Münchenu počeo studirati slavensku filologiju na poticaj bibliotekara Öflea. Prema Jagićevu mišljenju on je prvi u povijesti slavistike koji je crkvenoslavenski jezik studirao iz naučnih ciljeva. Jednako kao Schlözer i Durych crkvenoslavenski naziva »*lingua slavonica*« i smatra da je »*mater vel potius antiquior soror*« češkog jezika. Usp. V. Jagić, *Zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache*, Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Classe, Bd. XLVII, Wien 1900, 71–76. Od Durychovih veoma zanimljivih znanstvenih radova o staroslavenskoj književnosti i starinama izašao je samo jedan svezak pod naslovom »*Bibliotheca Slavica antiquissimae dialecti communis et ecclesiasticae universae slavorum gentis. Studio et opera Fortunati Durich soc. scient. boh. memb. primum emittitur, Volum. I, Vindobonae M.DCCXCV.*« Ostala grada čuva se u rukopisu u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču. Da je kojom srećom i ta grada objavljena, Durych bi u svoje doba znatno unaprijedio slavensku filologiju. Usp. V. Jagić, *Slovensko jezikoslovje*, Književnik II, nav. mj. Usp. još Konstant v. Wurzbach, *Biographisches Lexicon des Kaisertums Österreichs*, Bd. II, Wien 1858, 394–395; František Ladislav Rieger, *Slovník Naučný*, Prag 1862, 362–363.

² J. Dobrovský u svojim radovima na više mjesta ističe Durychovu pomoć. U vezi s trojanskom poviješću (*Die trojanische Geschichte*) ističe: »Mein se. Freund Durich entdeckte einen alten Druck einer freien deutschen Übersetzung in der k.Hofbibliothek zu Wien.« Ili opet: »Unter meines sel. Freundes Fortunat Durich Excerpten aus der Hofbibliothek zu Wien fand ich den Anfang eines Gedichtes, den er aus dem Cod. MS. Theolog. N.844. in 8.Fol.24. abschrieb, worin der Mai angederet wird...« (radi se o nazivima mjeseci u gotini, A. J.). Usp. *Josef Dobrovský, Dejiny české řeči a literatury*, vydal Benjamin Jedlička, v Praze 1936, 283, 377, v. još str. 20, 62, 95, 208, 243, 260, 301, 304, 319, 320, 378.

³ Takve početnice nazivale su se i Bukvari. Usp. Valentin Putanec, *Značenje riječi psaltir »bukvar«*, SLOVO 29, Zagreb 1979, 93–96; Max Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters...* hrsg. v. Walter Otto, München 1911–1931. U ediciji je riječ i o abecedarijima latinske provenijencije.

tig...«. ⁴ Budući da je Durychov opis ostao u rukopisu, dajemo prijevod na hrvatski čitava latinskog teksta a latinski faksimil prilažemo uz ovu radnju:

»Ovih pet listova otisnutih glagoljskim pismom (pučki Jeronimicom – vulgo Hieronymianis) fragmenti su jednog jednostavnog djelca (opusculi trivialis) koje se zove Azbukvidarij (izvedeno prema trima početnim nazivima slavenskih slova azbuke) ili Alfabet namijenjenoga za učenje slavenskog književnog jezika koji se također i crkveni zove; sadrži prve elemente s molitvom nedjeljnom, anđeoskim pozdravom, nedjeljnim psalmima za večernju (in margine znak za umetak i navedeni psalmi: Ps. 109, 110, 111, 112, 113), Veliča duša moja, Sad otpuštaš; zatim Ps. 129, 50, i 90, Ambrozijanski himan, pristupnu molitvu k oltaru (in margine: sa Zdravo Kraljice), početak Evanđelja sv. Ivana, apostolsko vjerovanje.⁵

Najveća vrijednost početnice proizlazi iz ova četiri razloga:

I. zbog utemeljenja znamenite glagoljske tiskare (Typographiae Glagoliticae) koju su osnovali Francisko Bindoni i Mafeo Pasini u Veneciji oko godine gospodnje 1528; prije tog njihova ostvarenja nitko do tada nije proizveo stariji primjerak glagoljskim slovima;⁶ (za *Misal* iz 1483. Durych očito nije znao, op. A. J.), pa ni sami preslavni muževi i vrlo marljivi istraživači spomenika slavenske književnosti Matija Karaman, nadbiskup zadarski i Josip Šimun Assemanij, nisu našli u općem crkvenom ljetopisu Tom IV. poglavlje II, glava IV. stariji primjerak od onoga slavenskog glagoljskog Misala koji se (također) čuva u Pragu u carskoj univerzitetškoj knjižnici, a koji na kraju ima otisnut dvostruki potpis (kolofon, A. J.) i simbol Bindonija (znak sv. Rafaela arkanđela koji s Tobijom drži ribu) od kojih je jedan potpis slavenski, drugi talijanski: Stampato in Venetia per Francesco bi(n)doni et mafeo pasyni co(m)pagni. Anno domini M.D.XXVIII.

⁴ V. Jagić, *Zwei bibliographische Seltenheiten*, Archiv für slavische Philologie, Bd. XII, Berlin 1890, 630–636.

⁵ Durych je iz opisa izostavio četiri molitve koje sadržava peti i šesti list, a to su: blagoslov prije ručka i večere, jutarnja, molitva Bogorodici za sretnu smrt i molitva pape Siksta IV. († 1484). Usp. fototipsko 2. izdanje *Početnice*. Pretisak priredio i pogovor napisao Josip Bratulić, izd. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1983.

⁶ Durychov zapis o godini tiskanja Početnice (1528) uvrstio je J. Dobrovský u svoje djelo »*Institutiones linguae slavicae*«, Vindobonae 1852, XXXVI, zatim u najnovije vrijeme i W. Schmitz, *Südslawischer Buchdruck in Venedig (16.–18. Jahrhundert)*, Untersuchungen und Bibliographie, Marburger Abhandlungen zur Geschichte und Kultur Osteuropas, 15, Gießen 1977. Koliko je Durychov opis *Početnice* (1527) bio meritoran, pokazuje i Fran Ilešič: »*Že pred južnoslovanskim protestantskim pokretom je izšel najbrž v Benetkah okoli l. 1528. glagolski abecednik 'Azbukvidarium', ki se nahaja v enem izvodu dunajski cesarski dvorni knjižnici*«. Fran Ilešič, *Pouk slovenskega jezika*, Ljubljana 1902, 93.

Iako Durychov opis prve hrvatske tiskane *Početnice* za današnje vrijeme nema relevantnih pojedinosti, sve do 1933. g. služio je kao temelj mišljenju da je tu *Početnicu* tiskao Bindoni-Pasini.⁹

Godine 1933. u Leipzigu je Karl W. Hiersemann priredio fototipsko izdanje *Početnice*¹⁰ na temelju originala koji je danas nepoznat, a imao je i kolofon, pa Durychov opis treba ispraviti jer se iz kolofona saznaje da je *Početnica* tiskana 1527. u Veneciji kod Andrije Torresanija iz Azule.¹¹

Kod Durycha pažnju privlači njegova metodologija i posvemašnja želja za točnim opisom glagoljske knjige na samim počecima slavistike kao znanosti. Istina je da ima sličnosti u osobinama koje je spomenuo Durych s obzirom na *Misal* iz 1528. i *Početnice* iz 1527, međutim on nije znao za kolofon u kojem se navodi da je *Početnica* štampana u drugoj oficini.

Sve u svemu Durych je time pokrenuo jedno veoma interesantno pitanje koje do danas nije riješeno, a to je pitanje: tko je autor *Početnice* iz 1527. Kolofon spominje samo tiskaru (Torresanijevu). Pavao Modrušanin u svoj *Misal* iz 1528. zapisuje da je *Štampan v Benecih po Frančišku Bindoni i Mafio Pasino*.

Oslanjajući se na Durychov opis, V. Jagić zapiso je i ovo: »(...) In dieser Beschreibung ist fast alles richtig, nur wußte Fort. Durich noch nichts von den früheren Ausgaben des glagolitischen Missals. Das Bindoni'sche Azbukvidarium diente offenbar Levaković zum Vorbild bei der Herausgabe seines 'Azbukvidnèk slovin-skih' (...)«¹²

⁹ Jagić je, kada je pisao opširan članak »*Jihoslované*« za Riegerov Slovník Naučný 1864, za istu *Početnicu* naveo: »...V Benátkách byl též tištěn r. (oku) 1527. Službenik (liturgie a Molitvoslov...«; Jagić tada nije znao za bečki primjerak ni za Durychov opis.

¹⁰ U feljtonu časopisa »Hrvatske revije« (1933) čitamo: »Karl W. Hiersemann, Buchhändler und Antiquar u Leipzigu, Königstr. 29, u svom najnovijem katalogu 624 'Osteuropa. Balkanländer' pod br. 1320 navodi ovo dosad nepoznato hrvatsko djelo, štampano glagoljskim slovima g. 1527. — Introductorium croaticae. Sa bordurom u drvorezu i dvadeset malih drvoreza na 'auf Schrotgrund' i portretima 12 apostola... 4°, Mleci, Andreas Torresanus de Asula, 1527, 6 listova...«. Spomenimo da je cijena tadašnjem fototipskom izdanju *Početnice* bila 1600 njemačkih maraka. Usp. Ante Šimčik, *Najstarija hrvatska početnica štampana g. 1527*, Hrvatska revija, VI, Zagreb 1933, 375–376; Petar Kolendić, *Najstariji naš bukvar*, Južni preglad, Skopje 1934, 198–201; Robert Auty, *Sixteenth-century Croatian Glagolitic Books in the Bodleian Library*, Oxford Slavonic papers, New Series, Volume XI, Oxford 1978, 130–133.

¹¹ Andrija Torresani (1451–1529) rođen je u mjestu Asola u Lombardiji. Usp. J. Bratulić, *Hrvatske početnice do narodnoga preporoda*, pogovor fototipskom izdanju iz 1983, v. bilj. 5. Valja istaći da je ista *Početnica* poslužila i Stipanu Konzulu pri lijevanju glagoljskih slova kojima je tiskao glagoljske knjige u Tübingenu. Više o tome, Alojz Jembrih, *Najstarije hrvatske početnice*, Istra, god. 18, 3–4, Pula 1980, 69–77.

¹² Jagić, *Archiv...*, nav. dj.

Nadovezujući se na praksu izdavanja početnica poslije Torresanijeve (Kožičićeva početnica¹³ – *Psaltir* vjerojatno je prethodila njegovim glagoljskim izdanjima), Stipan Konzul izdaje najprije početnicu glagoljicom i ćirilicom (*Tabla za dicu*, 1561) kao uvod u čitanje glagoljskih i ćirilskih knjiga koje potom izlaze u Tübingenu.¹⁴ Na osnovi spomenute prakse o izdavanju početnicâ, mogla bi se Torresanijeve početnica promatrati kao prethodnica Modrušaninovu *Misalu* (1528). No to je samo hipoteza koju su podržavali P. Kolendić, A. Šimčik,¹⁵ u najnovije vrijeme priklanja joj se i J. Bratulić, a u koju je vjerovao već F. V. Durych.

Na kraju možemo zaključiti da pionir slavenske filologije F. V. Durych,¹⁶ na temelju svojeg opisa prve hrvatske glagoljske tiskane *Početnice* iz 1527. i po svojem širokom znanju i interesu za glagoljicu, ulazi u galeriju zaslužnih i znamenitih proučavatelja hrvatske glagolitike, pa mu u slavenskoj filologiji pripada mjesto preteče istraživača štampane glagoljske knjige.

¹³ Usp. Anica Nazor, *Kožičićev bukvar*, Slovo 14, Zagreb 1964, 121–128.

¹⁴ Konzul obrazlaže u predgovoru Novog Testamenta: »Vi znate jošće da slova glagolska ni cirulska po vsuda jednako se ne pišu. Mi jesmo ... gledajuć na onu staru hrvacku štampu u Brivijalih i Misalih, ova slova od dobrih umetljivih nemških meštar činili izdlesti, izseći, tere izliti... I da što bolje ova naša slova znali budete, jesmo cirulske i hrvacke (glagoljske, A. J.) Tablice ili Bukovnjak, to jest a, b, v, g ... najprvo činili štampati is kih svaki lahko ova slova naše nove štampe hoće moći poznati i razumeti.« Da je zaista Konzul kao predložak imao Torresanijevu početnicu, govori i ovaj podatak: »...Dalmatin Antun poslao je iz Ljubljane Konzulu u Tübingen dvije hrvatske (glagoljske, A. J.) knjige Misal i Brevijar i dva Abecedara tiskana u Mlecima.« Kao »stara hrvacka štampa«, kojim se Stipan koristio pri izradi glagoljskih slova, u obzir mogu doći: prvotisak – *Misal* iz g. 1483, *Brevijar* iz g. 1491, *Brevijar Blaža Baromića* tiskan 1493. u Veneciji, te *Misal* iz g. 1494. tiskan u Senju. Što se Abecedara tiče, to su mogla biti dva primjerka Torresanijeve početnice. Usp. Franjo Fancev, *Povijest hrvatske protestantske književnosti za Reformacije*, Zagreb 1910, 95; Jembrih, *nav. dj.* O *Tabli za dicu* (1561, ćir.) usp. Klaus Detlef Olof, *Zwei Bemerkungen zum slawischen Fibeldruck* (zbornik referata sa simpozija »Protestantizam pri Slovencih–Protestantismus bei den Slowenen«), Klagenfurt–Ljubljana 26.–28. Mai 1983). Wiener slawistisches Almanach, Sonderband 13, Wien 1984, 125–128.

¹⁵ Usp. bilj. 10.

¹⁶ Bio je to dakle Durych čije je polemičke radove o postanku ćirilice dobro poznao i Sava Mrkalj, pa ga on u svojem djelu »*Salo debeloga jera...*« zapisuje kao *Duric*. Ili kako je Dobrovský pisao: »Einige Slawisten schreiben, indem sie diesen Schriftsteller einen Illyrier zu sein glauben, seinen Namen Duricz, ДУРИЧЪ er war aber ein Böhme von Turnau und hieß ДУРИЧЪ.« Usp. *Dobrovsky's Glagolitica...* Zweite verbesserte und viel vermehrte Ausgabe von Wenceslav Hanka, Prag 1832, 7.

Usp. također, Milan Moguš i Josip Vončina, »*Salo debeloga jera libo azbukoprotres*« Save Mrkalja, Djela JAZU, razred za filologiju, knj. 58, Zagreb 1983, 49–51, 74.

S a ž e t a k

Autor se osvrće na kritički opis prve tiskane glagoljske *Počētnice* iz 1527. godine, koji je latinskim jezikom i vlastitom rukom napisao F.V. Durych uz nepotpuni primjerak u Beču (Österreichische Nationalbibliothek, sign. C.P.2 B 83). Durychov je opis prvi poznati opis jedne glagoljske tiskane knjige i zanimljiv je zbog metodologije. Stoga je autor preveo na hrvatski jezik čitav latinski tekst (u prilogu je dodao faksimil rukopisa). Svojim opisom, koji ide gotovo u same početke slavističke znanosti, Durych je preteča u opisivanju štampane glagoljske knjige.

Z u s a m m e n f a s s u n g

DURYCHS BESCHREIBUNG DES ERSTEN GLAGOLITISCH GEDRUCKTEN
ABECEDARIUMS (1527)

Der Autor weist auf die kritische Beschreibung des ersten glagolitisch gedruckten *Abecedariums* (ABC-Buch) aus dem Jahre 1527 hin, die Durych in lateinischer Sprache handschriftlich nach einem unvollständigen Exemplar in Wien (Österreichische Nationalbibliothek, sign. C.P.2 B 83) niedergeschrieben hat.

Die Beschreibung Durychs ist die erste bekannte Beschreibung eines glagolitisch gedruckten Buches und interessant wegen seiner Methodologie. Deshalb hat der Autor den ganzen lateinischen Text in die kroatische Sprache übersetzt (als Beilage gab er ein Faksimile der Handschrift zu). Mit seiner Beschreibung, die fast schon zu den Anfängen der Slavistik zu zählen ist, gilt Durych als Bahnbrecher in der Beschreibung glagolitisch gedruckter Bücher.

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 20. travnja 1984.

Autor: Alojz Jembrih

Filozofska fakulteta, Ljubljana

Haec quinque folia litterarum Slavonicarum, quae
 vulgo Hieronymianae dicuntur, sunt quidem frag-
 mentum opusculi trivialis, quod Hieronymi-
 vanium, seu sancta, a tribus prioribus litte-
 rarum Slavonicarum nominibus originatime
 Alphabetum dicitur, et condidit linguae
 litteralis Slavorum, quae Ecclesiastica quoque
 dicitur, prima elementa continet cum oratione
 Dominica, Salutatione Angelica, Psalmis Do-
 minicis ad Vesperas, ant. Magnificat,
 Ave dicitur, item Psall. 129, 50, et 90.
 Hymno Ambrosiano, Accessu ad Altare, ini-
 tialibus Evangelii s. Joannis, symbolo Aposto-
 licis, tamen est pretii quatuor de causis:
 I quidem, ob monumenti Typographicae Logo-
 graphicae principis rationes, a Francisco Biondi-
 ni et Masco Pagnini Venetis circa annum
 1528 instructae; ante quoniam operis nemo
 adhuc cum antiquis exemplaribus litterarum Slavo-
 nicarum excusum produxit, neque ipsi Langensium

116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200

Viri litteraturae Slavonicae monumentorum di-
 gendissimi investigatores, & Matthaeus Para-
 marus Asiaticus, Sadrae, et Josephus Si-
 monius Affermanus Nalendar. Ecclesiae uni-
 versae Tomo IV. P. II. cap. IV. verum huius exem-
 plum invenerunt illo Sigispho Slavonico Logo-
 graphico, quod etiam Pragae in Biblioth. Uni-
 versitatis Pragae, et ab hinc in eadem
 Universitate Lipsiae habet, donec in aedem
 Universitatis Lipsiae huiusmodi sigillum
 Franciscanum, signum videlicet s. Hieronymi, ad-
 angulatum, tota viginti quatuor annorum
 immo est, altera Italica in hunc modum: Stam-
 pato in Venetia per Francisco Biondi &
 Masco Pagnini copagni. Anno domini
 M. D. XXVIII. forma litterarum majorem
 et minoris moduli huiusmodi sigillis, nitor earum
 in ductibus et proportionibus generis orthographiae
 Latinae, ut vocant quartae orthographiae
 parvae icones, eandem artem, eodem typo-
 graphico referunt, ut scilicet huiusmodi
 quinque dicere audeam: Biondium eiusque

